

Dr Gordana KRIVOKAPIĆ-JOVIĆ

PIONIRSKI PODUHVAT

Enciklopedija srpske istoriografije, priredili Sima Ćirković
i Rade Mihaljčić, Beograd 1997.

Kod svih pionirskih radova istog ili sličnog tipa kao što je i ovaj, osim osnovne vrline, lako se uočavaju brojni nedostaci. Osnovna vrлина ovog priručnika je ta što se uopšte pojavio i što je zamišljen i ostvaren u formalnom smislu, prema važećim standardima u svetu. Srećan je trenutak za jednu disciplinu, i širi krug oko nje, kada realizuje takvu zamisao. Kad se jednom obavi inicijalni posao, svaki sledeći pokušaj, svako novo izdanje ovakve enciklopedije, koje bi trebalo da bude periodično, ima šansu da bude sve uspešnije, odnosno sve boljeg kvaliteta, ne samo u formalnom smislu već i suštinski. Mislimo da ovako zamišljena enciklopedija srpske istoriografije ima potencijal da u narednom pokušaju, izdanju, dostigne izuzetno značajan obim i kvalitet.

Neizmerno je važno za nauku kakva je istorija, koja ima prvorazredni nacionalni značaj, da sebe neprekidno sagledava kao celinu – u skupu svih istraživača i pisaca koji su pisali o prošlosti Srba, svih institucija koje su se njome bavile na razne načine, a i mnogih “priručnih dela” nužnih za njeno postojanje. Nikada jedna enciklopedija nacionalne istoriografije, pa ni ova, nije samo “osnovni priručnik matičnog predmeta kulturno-istorijskih nauka”, čak i kada je tako zamišljena kao što ova jeste. Ona uvek govori mnogo više, i kada ima neka izrazita ograničenja kao što ova ima, i pomoću nje se može doći do spoznaja koje su izvan njene osnovne namene, i to baš zato što pokušava da složi jednu celinu.

Šta nam nudi *Enciklopedija srpske istoriografije* u svojoj osnovnoj nameni? Prvo, svaki podatak i svaka činjenica, ma kako trivijalni bili, imaju svoj smisao i značaj kada su izneti u ovakvoj celini specijalne namene, i podređeni njenoj osnovnoj strukturi. Kombinovani sa nizom zaključaka,

pogleda i ocena: o ličnostima (živim ili koje to više nisu), njihovom delu (pojedinačnim radovima ili celini), njihovim raznovrsnim aktivnostima, o institucijama, o tzv. priručnim delima, one imaju svoj dodatni značaj. Što su ličnosti i njihovo delo, ili institucije i "priručna dela" udaljeniji u vremenskoj perspektivi, to je kvalitet njihove prezentacije veći. To je ujedno izvor i najvećeg nedostatka ove enciklopedije, koji se svodi na to da nema nužne osnovne ocene i pogleda na opus i aktivnost savremenih autora (naravno onih kod kojih je to moguće i koji to zaslužuju kako zbog obima tako i zbog određenog kvaliteta svoga rada ili značaja druge vrste). To je deo jednog opštijeg problema koji postoji u struci: kritičko vrednovanje istoriografske produkcije je ograničeno i svodi se najčešće na formalne elemente jednog dela. Procena njegove intelektualne vrednosti, pouzdanije njegovo smeštanje na mapi istoriografskih postignuća, to u našoj istoriografiji ne postoji. Čovek bi pomislio da u njoj vlada neka idilična atmosfera u kojoj se svi slažu jedni sa drugima, ili potpuni intelektualni i naučni haos i mrak. Konkretno, ne može neko ko se smatra i koga smatraju istoričarem, ko je napisao ili priredio dve, pet, deset ili više knjiga (bez obzira na obim), da uđe u jednu ovakvu enciklopediju a da se u osnovnom smislu ne predoči šta je on to radio i kako. Desetine istoričara, tvoraca manjeg ili većeg opusa, ušle su u *Enciklopediju* sa podacima prepisanim iz starijih ili novijih tzv. spomenica, a ni po čemu ne zadovoljavaju standarde i zahteve jednog tako značajnog priručnika. Tim više su upadljive jedinice u kojima se onih 240 do 350 kolega (navodi se da se između tih cifara kretao broj saradnika) potrudilo da napiše informaciju dobrog kvaliteta o preostalim oko 600 svojih mrtvih i živih kolega.

Očito je da su priređivači i saradnici imali jasnu ideju da treba dobro izmeriti količinu biografskih i bibliografskih podataka o pojedinim autorima, što je zbog više razloga važno u takvom tipu priručnika. U okviru jednog opšteg velikog postignuća koje su napravili u tom smislu primećujemo ipak nedostatak krajnje istančanosti. Brojniji biografski podaci su uvek izvanredno korisni, ali su najkorisniji i imaju smisla oni podaci koji su u vezi sa delom i profesionalnim i širim društvenim angažmanom jednog autora. Odnos biografskih i bibliografskih i ostalih podataka o pojedincu mora biti podređen opštoj i pojedinačnoj zamisli o tome šta se želi o nekome reći. Konkretno, za neke autore je bilo važno reći gde su sve putovali i koje su sve stipendije koristili (što, naravno, nije nevažno), a za neke nije bilo važno reći ni koje su obimnije knjige napisali (što je uvek propust).

Za tipom knjiga kao što je *Enciklopedija* postoji uvek potreba koja je mnogo veća od usko stručnih potreba nauke. To objašnjava zašto i kako šire društvene okolnosti, ne samo naučne, bitno utiču na nastajanje takve knjige, pa i na njen kvalitet. U okvirima istorijske nauke ona je zadovoljila nasušnu potrebu, ali joj tzv. šire društvene okolnosti nisu išle na ruku. Neke velike i izuzetno značajne knjige ne odigraju ulogu koja im pripada i ne pokažu uticaj koji mogu samo zato što su se pojavile u pogrešnom trenutku. Konkretno,

okolnosti, vreme i trenutak u kome se pojavila *Enciklopedija* bitno smanjuju intenzitet i širinu njene upotrebe, moguću snagu njenog uticaja. Nestankom jugoslovenskog konteksta opstojanja srpske nacije i srpskog nacionalnog bića, uronjenog u druge jugoslovenske nacije, nestalo je za Srbe mnogo više od jednog državnog, društvenog i privrednog okvira postojanja. Posledice toga su neizmerne i dalekosežne. One dosežu i do ove knjige. Priređivači i saradnici ove enciklopedije su imali zabunu sa izvesnim brojem kolega istoričara "iz naroda koji su bili u jugoslovenskoj državi", koji je "nalazio da mu nije mesto u *Enciklopediji srpske istoriografije*". Zbog toga su morali da daju dodatno objašnjenje da "uvršćivanje u ovu knjigu ne znači da se autorima pridaje srpska nacionalnost, već znači da srpska istoriografija ima interesa za ono što su oni stvarali." To se inače podrazumevalo samo po sebi. Ovo je bio samo mali deo očevidnog problema o tome koje je sve autore van naše sredine, ljude drugih naroda, trebalo uvrstiti u ovu enciklopediju.

Naznačili bismo samo neke manje negativne efekte koje su opšte okolnosti u kojima se pojavila *Enciklopedija srpske istoriografije* proizvele u njoj samoj, i jedan njen izuzetan kvalitet, koji sigurno nije proizašao iz okolnosti u kojima je ona nastala, ali ima duboke veze sa njima. Kao i u istoriji i životu koji živimo, tako su se i u ovoj enciklopediji, neke srpske zajednice (čija istorija je donedavno bila draga i popularna tema srpske istoriografije) postale žrtva okolnosti, pa o njima nećemo naći notirane neke novije i ne bez vrednosti radove. Kakav oni značaj imaju za zajednicu koja nestaje i nema je više, to posebno ne treba isticati. Lako je dokrajčiti ili zaboraviti narod bez istorije.

U podlozi ove knjige stoje duboko pozitivan naboj i emocija, koji su omogućili da se ostvari jedna fina zamisao, inspirisana "primerima prosvetljenih naroda", zapravo jednim načinom mišljenja koji je odavno smenio drugi način mišljenja, onaj romantičarski, kao i sve ono što ga je pratilo. U *Predgovoru* nam se predočava kako se romantičarski način mišljenja našao u raskoraku sa empirijskom podlogom, koja je otkrivala narod kao nešto fluidno u istoriji, a ne zauvek dato i nepromenljivo. Romantičarski način mišljenja i romantičarska predstava o narodu (ali i neke druge) su proizvodili brojne i dalekosežne posledice u samoj istoriji, i još ih proizvode i na našem tlu. Ono što nije prevaziđeno u stvarnosti, prevaziđeno je u ovoj knjizi. Konkretno, u *Enciklopediji* je prevaziđen romantičarski način mišljenja, i predmet njenog sadržaja je omeđen "onim za šta je srpska istoriografija zainteresovana. To nisu u svim periodima iste teritorije, ni države ili njihovi delovi, niti uvek iste populacije, to su prostorno-vremenski okviri koji proističu iz istorijskih okolnosti, sama istraživanja su postavila imaginarne međaše." U takvom načinu razmišljanja je negde i ključ za razumevanje srpske istorije i srpske nacije: to je traganje za prošlošću manjih ili većih srpskih zajednica, rasutih po celom jugoslovenskom prostoru, izmešanih ili uronjenih u zajednice drugačije po određenju, traganje za onim njenim

delovima koji su se preivali u drugačije zajednice (i obrnuto), traganje za pokušajima usklađivanja – saživljavanja, tih zajednica sa određenim državnim okvirima, traganje za istorijom jednog naroda u permanentnoj potrazi sa stabilnijom formom opstojanja i života na ovim prostorima.

Stav da ono što se ubraja u srpsku historiografiju nije određivano nacionalnošću pisca ili teritorijom na kojoj su delovale institucije ili izlazile publikacije, već predmetom interesovanja i svim onim što je tokom više od hiljadu godina uticalo na nastanak i razvoj srpskog naroda i njegove kulture je ne samo svedočanstvo da se dobrim delom istorije živelo u skladu sa bližim i daljim okruženjem, koji je i omogućio intenzivan dijalog srpske istorijske nauke sa naukom u svetu već i zaloga da je taj dijalog moguće obnoviti, nastaviti i intenzivirati.

Na dobar i proveren način, *Enciklopedija* je podeljena na tri nejednake celine. U prvoj, *Priručna dela*, predstavljeni su sintetički pregledi srpske i jugoslovenske istorije, važnija izdanja izvora, istorijska periodika, bibliografska sredstva orijentacije. U toj dragocenoj celini, za predstavljanje objavljenih izvora očividno je usvojen princip uključivanja samo višetomnih izdanja, što je ostavilo po strani neke jednotomne zbirke izuzetno značajne i zanimljive. One se mogu naći samo u bibliografijama pojedinih autora, a i tu su često nevidljive pozivanjem na neku drugu bibliografiju. U drugoj celini, naslovom *Ustanove*, predstavljene su istraživačke ustanove, arhivi, muzeji, zavodi za zaštitu spomenika kulture. U dvovekovnoj perspektivi oslikani su rad i značaj lanca institucija toga tipa kao svedočanstvo jednog neizmernog stremljenja ka postizanju stabilnosti života na našim prostorima. Neke od njih su preživle i traju duže od nekih državnih tvorevina. U trećoj celini, *Istraživači i pisci*, nalaze se biografski i bibliografski podaci za 937 autora koji su pisali o prošlosti srpskog naroda. Da je postignut finiji ekvilibrijum između biografskih i bibliografskih podataka o istraživačima i piscima, da su oštrije profilirani po epohama i pravcima, da su strože razdvojene sterilne naučne karijere od onih koje imaju dimenzije šireg naučnog i intelektualnog angažmana, da su proširene onim, prvenstveno stranim, autorima koji su se bavili našom istorijom iz evropske perspektive, jedinice grupisane u toj celini bi se bolje uskladile sa prethodne dve celine i dostigle ih u nivou.

I premda to ne bi bio neposredan zadatak ovog prikaza, napominjemo da je na osnovu *Enciklopedije srpske historiografije* moguće razmišljati o tome koje su epohe i vremena, koji značajni događaji i koji manje značajni događaji više i bolje obrađivani u našoj istorijskoj nauci u poslednja dva veka i tu ponovo izreći neke poznate i neke manje uočene zaključke.